

Назарова І.Я. Аналіз методів оцінки активів, зобов'язань та капіталу при реорганізації підприємств / І.Я. Назарова // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – Том 14. – С. 214-220.

УДК 657.922

Ірина Ярославівна НАЗАРОВА

кандидат економічних наук, доцент

кафедри обліку у виробничій сфері

Тернопільського національного

економічного університету

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46000, Україна

E-mail: niyu@mail.ru

Телефон: +380352475050

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ АКТИВІВ, ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА КАПІТАЛУ ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація.

У статті розглянуто трактування поняття «оцінка» вітчизняними та зарубіжними науковцями, дано його порівняльну характеристику. Запропоновано власне визначення вищенаведеного поняття, яке можна було б застосувати як в умовах сталої операційної діяльності, так і в умовах реорганізації підприємства. Обґрунтовано необхідність проведення переоцінки активів, зобов'язань та капіталу при проведенні реорганізації підприємства. Розглянуто та узагальнено основні об'єкти оцінки в процесі реорганізації підприємства, серед яких виділено: окремі активи підприємства, боргові зобов'язання та майновий комплекс. Досліджено та проаналізовано запропоновані у наукових колах та регламентовані нормативними актами методи оцінки активів та зобов'язань. Вивчено можливість застосування окремих методів при оцінці майна та зобов'язань в процесі реорганізації підприємств.

Ключові слова: оцінка; реорганізація; об'єднання; злиття; поділ; поточна собівартість; поточна ринкова вартість; теперішня вартість.

Вступ Однією з найбільш важливих проблем при здійсненні реорганізації підприємства є достовірність оцінки його майна, зобов'язань та капіталу. Адже, саме від правильності оцінки об'єктів бухгалтерського обліку залежить правдивість інформації відображеної у фінансовій звітності, на основі якої відповідальними особами приймаються рішення щодо необхідності проведення реорганізації і щодо наслідків її проведення. Зокрема, при об'єднанні підприємств від достовірної оцінки залежать частки в реорганізованому підприємстві суб'єктів господарювання, що об'єднуються, а при поділі – розмір майна кожної з новоутворених структур. Таким чином, оцінка також вважається одним з основних елементів ведення бухгалтерського обліку.

Як вітчизняні, так і зарубіжні вчені приділяють значну увагу дослідженню такої категорії як оцінка. Зокрема, поняття оцінки було об'єктом досліджень таких вчених як М.Ф. Ван Бреда, М.В. Корягін, Я.Д. Крупка, М.В. Кужельний, Л.Г. Ловінська, Н.М. Малюга, Я.В. Соколов, Є.С. Хендриксен, В.Г. Швець та інших. Вони акцентують увагу на важливості функції оцінки при продажі чи купівлі підприємства, даруванні чи успадкуванні, накладенні арешту чи конфіскації, інвестуванні, страхуванні, передачі в заставу, визначенні вартості цілісного майнового комплексу та інших. Проте недостатня увага приділяється особливостям оцінки при реорганізації підприємства.

Метою статті є визначення суті поняття оцінка, обґрунтування необхідності оцінки майна, зобов'язань, капіталу та визначення особливостей її здійснення при проведенні реорганізації підприємств шляхом об'єднання, поділу та перетворення. Ставиться завдання проаналізувати методи оцінки при різних формах реорганізації і обґрунтувати рекомендації щодо її застосування.

Оцінка вартості будь-якого суб'єкта господарювання – це важлива економічна робота, цілеспрямований процес визначення вартості майна суб'єктів у грошовому виразі з врахуванням реального і потенційного доходу на певну дату. В економічній

літературі відсутня єдина точка зору щодо трактування категорії оцінки. Так, Е.С. Хендріксен і М.Ф.Ван Бреда подають оцінку як спосіб присвоєння числового значення показнику або властивості об'єкта, наприклад, такому як актив, діяльність фірми, продукції [1,с.327]. Л.Г. Ловінська так визначає оцінку: «це складова методу бухгалтерського обліку, за допомогою якої здійснюється вимірювання вартості об'єктів бухгалтерського обліку, створення якісних характеристик обліково-економічної інформації та інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану підприємства й ефективності його менеджменту» [2, с. 26]. М.В. Кужельний вважає оцінку не тільки складовою бухгалтерського обліку, а й його діючою контролюючою функцією фінансового стану [3, с. 123]. Н.М. Малюга трактує цю дефініцію як процес усвідомлення позитивної чи негативної значимості будь-яких господарських явищ, результатів праці, форм виробничо-трудоваї діяльності, матеріальних вчинків, здобутків господарювання на задоволення людських потреб, інтересів, цілей суб'єкта [4, с.24]. В.Г.Швець виділяє поняття оцінка та вартісне вимірювання. Під вартісним вимірюванням він розуміє вимірювання господарських засобів, їх джерел та господарських процесів у відповідних грошових одиницях, а оцінкою вважає спосіб вартісного вимірювання господарських засобів, джерел їх утворення [5, с.155]. Досить ґрунтовним, на наш погляд, є визначення, яке дає Я.В. Соколов «Оцінка – це спосіб вираження господарських засобів в узагальнюючому грошовому вимірнику. Вона здійснюється з метою реалізації принципу квантифікації – кількісного вираження якісних характеристик об'єктів обліку» [6, с. 124]. Таким чином, оцінка, на нашу думку, є способом вираження в узагальнюючому грошовому вимірнику наявності та руху майна, капіталу та зобов'язань.

Надзвичайно велика увага приділена оцінці у національних і міжнародних стандартах обліку та фінансової звітності. Практично у кожному стандарті, що стосується обліку матеріальних та нематеріальних активів, дебіторської заборгованості, зобов'язань, видів діяльності, фінансових інструментів та інших, поряд з визнанням цих об'єктів в системі обліку ставиться питання щодо варіантів їх оцінки на різних етапах облікового процесу. Разом з тим, визначенню сутності

поняття оцінки приділяється незначна увага, зокрема лише у П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» зазначено, що облікова оцінка – це попередня оцінка, яка використовується підприємством з метою розподілу витрат і доходів між відповідними звітними періодами [7]. Дане трактування в принципі не відображає сутності оцінки як методу бухгалтерського обліку. Таким чином, на нашу думку, необхідно у вітчизняних нормативних актах надати більш точне визначення поняття оцінки, що відповідатиме її сутності.

Оцінка є важливим атрибутом в процесі купівлі-продажу. Вартісного вираження потребують окремі елементи майна, зобов'язань суб'єктів господарювання, а також підприємства загалом. Вітчизняні та зарубіжні вчені акцентують увагу на важливості функції оцінки при продажі чи купівлі підприємства, даруванні чи успадкуванні, накладенні арешту чи конфіскації, інвестуванні, страхуванні, передачі в заставу, визначенні вартості цілісного майнового комплексу, а особливо при здійсненні реорганізаційних перетворень на підприємстві.

Без оцінки, вартісного вираження майна, зобов'язань, інвестованого капіталу не може обійтися будь-яка форма реорганізації підприємств. При об'єднанні бізнесу використовується, зазвичай, метод придбання, який має всі ознаки купівлі-продажу. При виділі, поділі, перетворенні важливо розмежувати майно суб'єктів, які набувають нового статусу. Це можна зробити лише у вартісному вимірнику.

При реорганізації об'єктами оцінки можуть бути окремі активи, майновий комплекс або ж підприємство загалом. За умови продажу підприємства із збереженням юридичної особи розраховується його ринкова вартість.

В процесі оцінки підприємства як майнового комплексу необхідно з його ринкової вартості виключити майно, яке вилучається з обігу при роздержавленні, приватизації відповідно до Цивільного кодексу України (житловий соціальний фонд, дитячі дошкільні заклади та ін.), а також майнові права, що стосуються персональної відповідальності суб'єкта (ліцензії, дозволи). Об'єктом оцінки в процесі реорганізації підприємства також виступають активи у дебіторській заборгованості та зобов'язання суб'єкта господарювання (рис. 1).

Рис. 1. Об'єкти оцінки в процесі реорганізації підприємства

Теорія і практика здійснення оцінки має в своєму арсеналі значну кількість методів та прийомів, за допомогою яких визначається вартість майна, капіталу та зобов'язань підприємств під час їх реорганізації. Методи і техніка оцінки майна підприємств постійно розширюється та удосконалюється. Якщо у минулому, в основному, використовувався затратний метод оцінки майна, то з переходом на міжнародні стандарти обліку і звітності більшої уваги надається сучасним динамічним методам оцінки. В економічній літературі при визначенні ринкової та ліквідаційної вартості підприємства, в основному, використовується три підходи до оцінки, зокрема: затратний, порівняльний та доходний.

В.Г. Швець розрізняє у складі затратного методу оцінку за історичною собівартістю (за сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яку було б сплачено в разі придбання такого ж активу на поточний момент). Крім цього, він виділяє як окремий самостійний метод оцінки вартість реалізації (погашення) [5, с.157]. На наш погляд, поточна собівартість придбання і вартість погашення повинні ідентично відображати вартісну оцінку об'єктів на ринку, коли продавець і покупець є обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Е.С.Хендріксен та М.Ф.Ван Бреда, класифікуючи оцінку, виділяють вартісне вимірювання у момент придбання та оцінку на час вибуття активів. Для придбання вони виділяють такі можливі варіанти оцінки, як оцінка за собівартістю, поточною вартістю, дисконтованою вартістю придбання об'єктів. Серед видів оцінки при

вибутті активів ними пропонується чиста вартість реалізації, оцінка за поточними грошовими еквівалентами, ліквідаційною вартістю, дисконтованими майбутніми грошовими надходженнями або сервісним потенціалом [1, с.317].

Незважаючи на те, що відповідно до вітчизняного законодавства пріоритетною є оцінка майна та активів за історичною (фактичною) собівартістю, при визначенні вартості майнового комплексу суб'єкта господарювання, що підлягає реорганізації, можуть використовуватися й інші методи. Так, Я.Д. Крупка, зауважуючи на те, що оцінка за історичною собівартістю не враховує фактор часу, кон'юнктури ринку, інфляції та інших чинників, пропонує використовувати нові динамічні методи [8, с.35]. Зокрема, він пропонує проводити оцінку за поточною, чистою, справедливою вартістю, дисконтованою вартістю та експертною оцінкою, які базуються на принципах ринкової економіки щодо формування ціни, мало пов'язані із минулими затратами і, водночас, враховують майбутні доходи.

Н.М. Малюга до нових перспективних методів оцінки майна включає оцінку за відновлювальною вартістю, за вартістю заміщення, за реалізаційною вартістю, за капіталізованою вартістю, за мінімальною вартістю, за умовною вартістю [4, с. 64]. Кожна з означених оцінок необхідна у окремих галузях господарювання для вирішення певного кола завдань.

В процесі реорганізації підприємства може вирішуватися низка завдань, пов'язаних з оцінкою його майна та зобов'язань. При об'єднанні бізнесу вартість активів та зобов'язань суб'єктів має бути адекватною справедливій, ринковій вартості. При цьому може виникати різниця між ціною придбання та справедливою вартістю майна, капіталу, зобов'язань придбаного суб'єкта, яку кваліфікують як гудвіл. Гудвіл повинен бути відповідним чином зареєстрований в системі обліку, не підлягає амортизації та оцінюється на наявність ознак зменшення його корисності, як це передбачено П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів» [9].

При поділі підприємств важливо правильно встановити сукупну вартість кожної з новоутворених структур як в цілому, так і за окремими елементами активів та джерел їх формування.

В умовах реорганізації підприємства шляхом придбання, поділу, набуття суб'єктом іншого організаційно-правового статусу повинні використовуватися ринкові методи оцінки майна та зобов'язань.

Згідно П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», придбання одним підприємством чистих активів іншого відображається в обліку покупця за сумою сплачених грошових коштів або їх еквівалентів [10]. Водночас, якщо придбання здійснюється шляхом обміну на інші активи, то в основу оцінки ставиться справедлива вартість переданих активів. За справедливою вартістю на дату одержання відображаються безоплатно одержані ідентифіковані активи. Стандарт дає визначення справедливій вартості, що дорівнює сумі, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. У стандарті наводиться методика розрахунку справедливої вартості окремих активів при їх придбанні, а також застосування інших методів оцінки при об'єднанні кількох підприємств в один суб'єкт підприємницької діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка вартості придбання активів і зобов'язань
за П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств»

№ з/п	Об'єкти визначення справедливої вартості	Методика визначення справедливої вартості
1	2	3
1.	Цінні папери	Поточна ринкова вартість на фондовому ринку. За відсутності такої оцінки – експертна оцінка
2.	Дебіторська заборгованість	Теперішня (дисконтована) сума, яка підлягає отриманню, що визначена за відповідною поточною відсотковою ставкою за вирахуванням резерву сумнівних боргів та витрат на отримання дебіторської заборгованості у разі потреби. Дисконтування не здійснюється для короткострокової заборгованості, якщо різниця між номінальною сумою дебіторської заборгованості та дисконтованою сумою несуттєва (менше 5% номінальної суми)
3.	Запаси	
3.1.	Готова продукція і товари	Ціна реалізації за вирахуванням витрат на реалізацію та суми надбавки (прибутку), виходячи з надбавки (прибутку) для аналогічної готової продукції та товарів

3.2.	Незавершене виробництво	Ціна реалізації готової продукції за вирахуванням витрат на завершення, реалізацію та надбавки (прибутку), розрахованої за розміром прибутку аналогічної готової продукції
3.3.	Матеріали	Відновлювальна вартість (сучасна собівартість придбання)
4.	Основні засоби	
4.1.	Земля та будівлі	Ринкова вартість
4.2.	Машини та устаткування	Ринкова вартість. У разі відсутності даних про ринкову вартість – відновлювальна вартість (сучасна собівартість придбання) за вирахуванням суми зносу на дату оцінки
4.3.	Інші основні засоби	Відновлювальна вартість (сучасна собівартість придбання) за вирахуванням суми зносу на дату оцінки
5.	Нематеріальні активи	Поточна ринкова вартість. За відсутності такої вартості – оціночна вартість, яку підприємство сплатило б за активи у разі операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами, виходячи з наявної інформації
6.	Чисті активи або зобов'язання за пенсійними програмами з передбаченими виплатами	Теперішня (дискontована) сума належних виплат пенсій за вирахуванням справедливої вартості будь-яких активів пенсійної програми
7.	Податкові активи та зобов'язання	Сума податкових пільг чи податків, що підлягають сплаті, які викають унаслідок об'єднання підприємств
8.	Поточні та довгострокові зобов'язання	Теперішня (дискontована) сума, яка має виплачуватися при погашенні заборгованості, визначеної за відповідними поточними відсотковими ставками. Дискontування не здійснюється для короткострокових зобов'язань, якщо різниця між номінальною сумою зобов'язання та дискontованою сумою є несуттєвою (менше 5% номінальної вартості)
9.	Обтяжливі контракти та інші непередбачені зобов'язання	Теперішня (дискontована) сума, яка підлягає сплаті при погашенні зобов'язання, визначена за відповідною поточною відсотковою ставкою

Аналізуюючи табл. 1 можна сказати, що відповідно до П(С)БО 19 основними методами, за якими здійснюється визначення справедливої вартості активів та зобов'язань при реорганізації підприємств, є:

1) сучасна собівартість придбання – це вартість, яку необхідно оплатити за умови купівлі цього активу у даний час. Зазначену оцінку рекомендовано використовувати при придбанні матеріальних цінностей, основних засобів (крім нерухомості та землі);

2) поточна ринкова вартість – сума грошових засобів, яку може отримати продавець від продажу матеріальних та інших активів за умови здійснення звичайної діяльності. Даний метод оцінки рекомендовано застосовувати при придбанні і обліку землі, будівель, споруд, машин та устаткування (у разі відсутності даних про ринкову вартість останніх їх облік може вестися за поточною відновлювальною вартістю). За поточною вартістю стандарт пропонує вести облік цінних паперів та нематеріальних активів. Якщо в процесі реорганізації неможливо визначити ринкову вартість цінних паперів, їх можна оцінити експертним методом;

3) теперішня вартість – сума розрахована шляхом дисконтування вартості майбутніх грошових надходжень, що очікуються до отримання в результаті звичайної діяльності підприємства. Метод теперішньої вартості пропонується використовувати при здійсненні оцінки довгострокової дебіторської заборгованості, поточних і довгострокових зобов'язань, несприятливих контрактів та інших.

Необхідно відзначити, що багато з названих методів оцінки уже застосовуються як у зарубіжній, так і у вітчизняній практиці через використання механізму дооцінки. Дооцінка вартості довгострокових активів практикується у більшості європейських країн. Норми і порядок її проведення регламентовано на державному рівні. Сума дооцінки відноситься на збільшення додаткового капіталу чи резерву переоцінки. За рахунок зазначених джерел списується уцінка активів при зниженні їх справедливої вартості чи зменшенні корисності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. За будь-якої форми реорганізації в основу оцінки майна суб'єктів, що реорганізуються, має бути покладена переоцінена вартість: поточна ринкова вартість, сучасна собівартість придбання чи теперішня вартість майбутніх грошових потоків щодо дебіторської та кредиторської заборгованості. Це має стати нормою для усіх суб'єктів, що підлягають реорганізації незалежно від форми власності чи галузевої приналежності, враховуватися в цивільному, господарському та податковому законодавстві.

Список літератури

1. Хендриксен Э.С. Теория бухгалтерского учета / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда; пер. с англ.; под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
2. Ловінська Л.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку: Монографія / Л.Г. Ловінська. – К.: КНЕУ, 2006. – 256 с.
3. Кужельний М.В. Теоретичні аспекти бухгалтерського обліку / М.В. Кужельний // Бухгалтерський облік і аудит. — 2005. — № 8–9. — С. 45–47
4. Малюга Н.М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи: Монографія / Н.М. Малюга. – Житомир: ЖІТІ, 1998. – 384 с.
5. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. / В.Г. Швець. – К.: Знання, 2008. – 535 с.
6. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 496 с.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.zakon2.rada.gov.ua>.
8. Крупка Я.Д. Прогресивні методи оцінки та обліку інвестиційних ресурсів / Я.Д. Крупка. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 354 с.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.zakon2.rada.gov.ua>.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.zakon2.rada.gov.ua>.
11. Корягін М.В. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства: теоретико-методологічні концепції / М.В. Корягін. – Львів: ЛКА, 2012. – 402 с.